

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 5 Sayı: 1 Nisan 2022

ss. 1-26

Makalenin Geliş

Tarihi

13/02/2022

Makalenin

Kabul Tarihi

25/02/2022

Yayın Tarihi

30/04/2022

KAÐİ 'ABDU'LLĀH [öl. 857/1453?]'IN MUHTASAR AṬVĀR-I MŪSİKĪSİ

Üzeyir ASLAN¹

ÖZET

Mûsikî, birbirine benzemeyen çeşitli seslerden meydana gelen konser, birbiriyle uyumlu olup olmadığı yönünden sesleri ve bu sesler arasındaki zaman sürelerini araştıran riyaî bir ilim, ikâ devirlerinden biriyle tertip edilip kulağa yumuşak gelen nağmelerin bir araya getirilmesi, sesler vasıtasıyla birbirini takip eden güzel hisleri ifade etme sanatı, sesleri kulağa hoş gelecek şekilde tertip edilme sanatı, çıkardığımız seslerin ölçülü bir zamanda bir usulün düzenine uyarak hareket edip belirli bir yerde karar kılıp durması ve işitme gücümüze zevk vermesi olarak tarif edilmiştir. İslam dünyasında musikiye dair ilk eserler Abbasiler dönemine aittir. İlk İslam filozofu Yakub b. İshak el-Kındî musiki teorisi üzerine çalışmaları olan en eski müelliftir. Musikiyle ilgili on risalesinden yalnız dördü günümüze ulaşabilmiştir. el-Kındî ebced harflerine dayanan bir nota sistemi kurmuş, musikiyi mantık, felsefe, hesap, hendese ve hey'et ilimleriyle birlikte değerlendirmiştir. Daha sonra Ebu Nasr Muhammed el-Farabî, Muhammed b. Ahmed el-Harezmi, Ebu'l-Vefa el-Bûzcânî, 10. yüzyılda Basra'da ortaya çıkan İhvanu's-Safâ topluluğu, Ebu Ali el-Hüseyin İbn Sina, Ebu Mansur el-Hüseyin İbn Zeyle, Ebu Ali Muhammed İbnü'l-Heysen, Ebu'l-Hakem el-Endülüsî, Ebu'l-Mecd Muhammed, Ebu Umame Muhammed İbnü'n-Nakkaş, Fahreddin er-Razi, Nâsireddin et-Tusi gibi müellifler eserleriyle musiki ilminin gelişimine katkı sağlamışlardır. Anadolu'da musiki konulu ilk Türkçe eserler Sultan II.

¹ Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, uaslan@marmara.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8478-4580

Murad, Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid devirlerinde telif edilmiştir. Onlardan biri de Kadı Abdullah'ın Atvâr-ı Mûsikî'sidir.

Anahtar Kelimeler: Musiki, edvâr, Kadı Abdullah, Atvâr-ı Musiki, II. Murad

KAÐĪ ʿABD-ALLĀH [d. 1453?]'S ABRIDGED MUSIC BOOK NAMED AṬVĀR-I MŪSIKĪ

ABSTARCT

Music has been described that concert consisting of various different voices, the science of mathematical that studies whether sounds are compatible with each other and the time periods between them, arranging with rhythm and bringing together soft-sounding tunes, art of expressing succesive good feelings through sounds, the sounds we make move in a measured time according to a sequence of operations and settle in a certain place and it pleases our hearing. The first works on music in the Islamic world belong to the Abbasid period. İshak al-Kindi who is the first Islamic philosopher is the oldest outhor working on music theory. Only four of his ten treatises on music have survived. al-Kindi established a notation system based on abjad letters and evaluated music together with the sciences of logic, philosophy, calculation, mathematics and astronomy. Later, Abu Nasr Muhammad al-Farabi, Muhammad b. Ahmad al-Harizmi, Abu al-Vafa al-Buzcani, Ikhwan al-Safa Community who they emerged in teh 10th century, Abu Ali al-Husayn Ibn Sina, Abu Mansur al-Husayn Ibn Zayla, Abu Ali Muhammad Ibn al-Haysam, Abu al-Hakam al-Andalusia, Abu al-Macd Muhammad, Abu Umama Muhammad Ibn al-Nakkash, Fahr al-din ar-Razi, Nasir al-din al-Tusi and others contributed to the development of music science with their works. The first Turkish works on music in Anatolia were copyrighted during the reign of Sultan Murad II, Conqueror Sultan Muhammed and Bayazid II. One of them Kadi Abd-Allah's abridged music book named Atvar-i Musiki.

Keywords: Music, Kadi Abd-Allah, Atvar-i Musiki, Sultan Murad II.

Giriş

Mûsikî (< Ar. mûsikā < Lat. musica) “birbirine benzemeyen çeşitli seslerden meydana gelen konser”, birbiriyle uyumlu olup olmadığı yönünden sesleri ve bu sesler arasındaki zaman sürelerini araştıran riyazi bir ilim”, “ikâ devirlerinden biriyle tertip edilip kulağa yumuşak gelen nağmelerin bir araya getirilmesi”, “sesler vasıtasıyla birbirini takip eden güzel hisleri ifade etme sanatı”, “sesleri kulağa hoş gelecek şekilde tertip edilme sanatı”, “çıkardığımız seslerin ölçülü bir zamanda bir usulün düzenine uyarak hareket edip belirli bir yerde karar kılıp durması ve işitme gücümüze zevk vermesi” olarak tarif edilmiştir. (Özcan & Çetinkaya, 2020, s. 257)

İslam dünyasında musikiye dair ilk eserler Abbasiler dönemine aittir. İlk İslam filozofu Ya'kub bin İshāk el-Kındī [öl. 252/866?] musiki teorisi üzerine eserler kaleme alan ilk müellif olup musikiye dair on risalesinden yalnız dördü günümüze ulaşabilmiştir. el-Kındī ebced harflerine dayanan bir nota sistemi kurmuş, musikiyi mantık, felsefe, hesap, hendese ve hey'et ilimleriyle birlikte değerlendirmiştir. (Kaya, 2002, s. 41) Ondan sonra Ebū Naşr Muḥammed el-Fārābī [öl. 339/950], Muḥammed bin Aḥmed el-Ḥārezmī, Ebu'l-Vefā el-Būzcānī [öl. 388/998], 10. yüzyılda Basra'da ortaya çıkan İḥvānu's-Şafā topluluğu, Ebū 'Alī el-Ḥüseyn İbn Sīnā [öl. 428/1037], Ebū Mansūr el-Ḥüseyn İbn Zeyle [öl. 440/1048], Ebū 'Alī Muḥammed İbnü'l-Heyssem [öl. 432/1040?], Ebu'l-Hakem el-Endülüsī, Ebu'l-Mecd Muḥammed, Ebū Ümāme Muḥammed İbnü'n-Nakḳāş [öl. 763/1362], Faḥre'd-dīn er-Rāzī [öl. 606/1210], Naşīre'd-dīn eŦ-Ṭūsī [öl. 672/1274] vd. musiki ilmine eserleriyle katkı sağladılar.

13. yüzyılda yaşamış Şafīye'd-dīn el-Urmevī [öl. 693/1294]'nin musiki tarihinde ayrı bir yeri vardır. Onun geliştirdiği ses sistemi İslam dünyasında ve Batı'da kabul görerek daha sonraki teori çalışmalarına esas olmuştur.

14. yüzyılda Azerbaycan ve Türkistan'da İbnü'l-ḤaŦīb el-Erbilī, Tebrizli 'Abdu'llāh-i Şayrafī, Cemāle'd-dīn-i Mardīnī [öl. 809/1406], Ḳuṭbe'd-dīn-i Şīrāzī [öl. 710/1311], Şemse'd-dīn-i Āmülī [öl. 753/1352], Ḥasan-ı Kāşānī, Faḥre'd-dīn Muḥammed-i Ḥucendī ve Luṭfu'llāh-i Semerkandī'nin musiki eserleri Safīyeddin'in sistemine dayanmaktadır.

15. yüzyılda aynı coğrafyada Kemāle'd-dīn 'Abdu'l-Ḳādir-i Merāġī [öl. 838/1435] ve oğlu 'Abdu'l-'Azīz, 'Abdu'r-Raḥmān-ı Cāmī [öl. 898/1492] ve 'Alī Şāh bin Ḥācī Būke [öl. 908/1502'den sonra] telif ettikleri eserlerle musiki ilmini daha da sistemli hāle getirdiler. (Özcan & Çetinkaya, 2020, s. 257-261)²

Anadolu'da musiki konulu ilk Türkçe eserler Sultan II. Murad [öl. 855/1451], Fatih Sultan Mehmed [öl. 886/1481] ve II. Bayezid [öl. 918/1512] devirlerinde telif edilmiştir. Bedr-i Dilşād [doğ. 807/1404-öl. ?]'ın *Murād-nāme'si*,³ Yūsuf bin Nizāmi'd-dīn-i Kırşehirī'nin *Risāle-yi Mūsikī* [telifi: 813/1411]'si,⁴ Hızır bin 'Abdi'llāh'ın *Edvār'ı* [telifi: 844/1441]⁵ ve Aḥmedoġlu Şükru'llāh [öl. 868/1464'ten sonra]'ın *Risāle min-'İlmi 'l-Edvār'*⁶ II. Murad devrine; Fetḫu'llāh Mü'min-i Şīrvānī [öl. 890/1486]'nin *Mecelletün fī 'l-*

² İslam dünyasındaki musiki faaliyetleri ile ilgili olarak ayrıca bk. (Sezikli, 2000, s. 7-14), (Can, 2001, s. 1-7)

³ Eser önce doktora tezi olarak hazırlanmış, (Ceyhan, 1994) sonra kitaba dönüştürülmüştür. (Ceyhan, 1997)

⁴ Eser iki yüksek lisans tez çalışmasına konu olmuştur. (Kamiloġlu, 1998) (Sezikli, 2000)

⁵ Doktora tez çalışması olarak hazırlanmıştır. (Çelik, 2001)

⁶ Eser üzerinde bir doktora çalışması vardır. (Kamiloġlu, 2007)

Mūsikā'sı [telifi: 857/1453],⁷ °Abdu'l-°Azīz Çelebî'nin *Neķāvetü 'l-Edvār*'ı Şemse'd-dīn Nahīfî'nin *Bereket*'i ve Kādî-zāde Tirevî [öl. 899/1494]'nin *Risāle-yi Mūsikî*'si⁸ Fatih devrine; Ladikli Mehmed Çelebî [öl. 899/1494?]'nin *Zeynü 'l-Elhān*'ı [telifi: 887/1483] ve *Fethiyye* [telifi: 889/1485]'si, Seydî'nin *Maṭla*^c [telifi: 910/1504]'ı II. Bayezid devrine ait eserlerdir. (Can, 2001, s. 2-5)

Bu çalışmanın konusu olan Kādî °Abdu'llāh'ın *Aṭvār-ı Mūsikî*'si II. Murad devrinin sonlarında yazıldığını tahmin ettiğimiz musiki konulu Türkçe bir risaledir. Çalışmada önce Kadı Abdullah ve eserleri üzerinde durulmuş, ardından *Atvār-ı Mūsikî*'nin çeviri yazılı metni verilmiştir.

1. Kādî °Abdu'llāh'ın biyografisi

Kadı Abdullah, 15. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'da yaşamış şairlerdendir. Hayatıyla ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgi mevcut değildir. *Bahrî* ve *Tercemetü Kaşîdeti 'n-Nūniyye* isimli eserlerinde verdiği kısıtlı bilgiler şairin hayatına ışık tutmaktadır:

benem oş °āciz ü bî-çāre kāzî
ki mektüb-ı °amelde yok beyāzî

olup ism-ile °abdu'llāh-i münşî
menākıb sırların maḥlūka müfşî

kılınup nisbetüm hem divriġiye
bilinürem şorarsaḡ bir ikiye (Baḡrî: 92-94. beyitler)

“Amel defterinde sevabı olmayan āciz ve çaresiz Kadı benim işte! İsmim Abdullah-i Münşî olup halka menkıbelerin sırlarını açıklarım. Nisbetim Divriġi'dir, bir iki kişiye sorarsan öyle bilinirim.” (Aslan, 2021, s. 199)

ene 'l-musemmā bi-°abdi'llāhi ve 'l-kāzî
bi-divriġi münşiyyān limen lehu 'ş-şānu

men zā 'l-lezî neşvuhu min-nesli etrākin
isteşhedet nazmuhu furusun ve °urbānu (Kaşîde: 12 ve 15. beyitler)

“Adım Abdullah'tır, kadıyım Divriġi'de. Münşilik ederim önemli kişilere. Türklerin neslinden yetişmiş bu insanın, Farisiler ve Araplar tanıdığıdır

⁷ Doktora tezi yapılmıştır. (Akdoğan, 1996)

⁸ Yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. (Uygun, 2002)

nazımlarının.” (Yaşar, 2020, s. 422-423)

Buna göre şairin adı Abdullah, memleketi Divriği, mesleği kadılık ve münşiliktir. Aslen Türk olmakla birlikte manzumeleriyle Fars ve Araplar arasında da tanınmıştır. Şair, 849/1445’te nazmettiği Bahrî ile 850/1446’da nazmettiği *Tercemetü Kasideti ’n-Nûniyye*’sini Memlûk sultanı Şâh Manşûr Osmân İbn Şehrî [öl. 893/1487]’ye ithaf etmiştir. Şah Mansur, babası Seyfe ’d-dîn Çakmak el-Melik ez-Zâhir [öl. 857/1453]’in ölümü üzerine on sekiz yaşında iken tahta geçmiş fakat bir buçuk ay sonra hal’ edilerek İskenderiye’ye sürgüne gönderilmiştir (Yiğit, 2004), (Ak, s. 115-116):

anuy ‘ahdindeki ‘ahd ü amānı
irürdi hālka ‘ayş-ı cāvidānī

cenāb-ı eşref-i maḥdüm-ı a‘zam
şehen-şāh-ı hūdāvend-i mükerrerem

cihān-ārā o mihr ü müştērī-fāl
belend-aḥter sipihr-ı ‘arş-timşāl

çü keyvān-rif‘at ü şems-i sa‘ādet
mehābet kevkebi vü māh-ı devlet

emīr-i şāh-manşūr ibn şehri
ululuk bābına kim urdı mühri

haseble vü neseble vü şerefle
terefle vü halefle vü serefle

biḥārı devletinüñ mevc ursun
maḳām-ı beyt-i ‘izzi evc ursun

sa‘ādet vezni noḳşān olmasun hīc
ziḥāfāt-ıla olsun düşmeni pīc (Baḥrī: 83-90. beyitler)

“Onun devrindeki emniyet halka daimi bir yaşama isteği verdi. En azametli, en şerefli, en saygıdeğer, padişahlar padişahı bir hükümdar! O dünyayı aydınlatan bir güneştir, Müşteri talihlidir ve çardak misali feleğin en yüksek yıldızıdır. Zühal dereceli, seadet güneşi, azamet yıldızı ve devlet dolunayı olduğu için şerefte, asillikte ve soyda, yumuşaklıkta, halef olmada, aşırı

gitmede ve büyüklükte mührü vuran Emir Şah Mansur İbn Şehrî'dir. Seadetinin denizi dalgalansın, kudretinin makamı doruğa çıksın. Mutluluğunun ölçüsü hiç eksik olmasın, düşmanı sürünerek iki büklüm olsun.” (Aslan, 2021, s. 198-199)

limen bi-kesbi 'l-me'ālī de'bi himmetihi
mā 'indehu kıymeten durrun ve 'iқыānu

huve 'l-lezī cūduhu kad 'amme mustetbi'ān
femā 'alá-birrihi li 'n-nāsi hirmānu

da'ā 'l-ilāhe lehu bi-şāhi manşūrin
ve'bnū şehrī lehu mudnu ve gılmānu

lā-zāle munteşirān bi 'l-mecdi ve 'ş-şerefi
ve sālīmān bi-aḥin huve 's-suleymānu

feinnehu 'r-ruknu min-erkāni devletihi
bi-ḥusni tedbīrihi yekūmu 'l-erkānu

fe-zādehu 'llāhu rif'aten ve fī-yedihi
ḥukmun bi-'adlin lehu fevzun ve rizvānu (Kaşīde: 4-9. beyitler)

“Üstünlükleri ve himmetiyle nazarında onun, hiç kıymeti yoktur incinin ve altının. Övgü yağdıranları kuşatır cömertliği, görmez insanlar iyiliğinden mahrumiyeti. Allah'a dualar şehirlerin ve gılmanların sahibi o Şah Mansur İbn Şehrî için. Daima muzaffer olsun şerefle ve şanla. Süleyman biraderiyle sağ selamet olsun. Direklerinden biri odur devletin, direkleri tutan güzel tedbiridir. Adaletli yönetimi elindeyken kurtuluş ve rızıkla Allah onu yüceltsin.” (Yaşar, 2020, s. 422)

Kadı Abdullah'ın yaşlılık döneminde nazmettiği (Aslan, 2021, s. 189) eserlerinin telif tarihleri Seyfeddin Çakmak el-Melik ez-Zahir'in saltanatı zamanına rastlamaktadır. Buna rağmen manzumelerde Şah Mansur'un adı zikredilmiştir. Şair eserlerini telif ettikten bir süre sonra Şah Mansur'a takdim etme imkânı bulmuş olmalıdır. Böylece şairin 857/1453'te hayatta olduğu ve bu tarihten sonra öldüğü söylenebilir.

2. Eserleri

2.1. Bahrî

Aruz ıstılahları, cüzler, illetler, bahirler ve daireler hakkındadır. 235 beyitten oluşan eser, hezec bahrinin mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün vezni ile kaleme alınmıştır. Manzumenin giriş kısmı hamdele, naat, telif sebebi, Şah Mansûr-ı Şehri'nin medhi, kadılığın rütbe ve makamının övgüsü bölümlerinden oluşmuştur. Yine bu bölümde şairle ilgili bilgiler ve manzumenin telif tarihi verilmektedir. Devamında ise beyit, sadr, aruz, ibtida, darb, revî, haşv, illet ve zihâf; sebeb, veted ve fasıla; aslî (sâlim) cüzler ve fer'leri; habn, izmâr, tayy, hazf, habl, kabz, °asb, kasr, keşf, vakf, katf, teş'is, hadd, salm, kat°, tebr, şatr, cüz, nehk, terfil, ahreb, izale ve tesbîğ kavramları; tavîl, medid, remel, basît, vâfir, kâmil, hezec, recez, serf°, münserih, hafif, muzârî°, muktedab, müctes ve mütedârik bahirleri ile aruz daireleri izah edilmektedir. (Aslan, 2021)

2.2. Tercemetü Kaşîdeti 'n-Nüniyye

Ebu'l-Feth-i Büstî [öl. 400/1010]'nin⁹ asıl adı °Unvânu 'l-Hikem olan ancak kafiyesinden dolayı daha çok Kaşîdetü 'n-Nüniyye olarak tanınan 63 beyitlik Arapça şiirinin tercümesidir. Kadî Abdullah'ın tercümesi üç bölümden oluşmuştur: 1. Dibace: 21 beyitten müteşekkil olup hamdele ve salvele ile başlar. Şair, Ebu'l-Feth-i Büstî'nin kasidesini tercüme etmek istediğini belirterek onu över. Tercümesinin telif tarihini 850/1446 olarak verir ve kendisini tanıtır. 2. Tercüme bölümü: Tercümeye konu olan 63 beyitlik Arapça metnin tercümesinin yer aldığı bölümdür. Önce Arapça beyit, sonra beytin Farsça ve Türkçe tercümesi verilmektedir. Tercüme kısmı müctes bahrinin fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün vezni ile yazılmıştır. Bu bölümde dünyada hayırdan başka bir şey aramanın zarar olduğu, harap dünyayı imar etmeye çalışanın önce kendi hayatını bayındır etmesi gerektiği, mal biriktirenin sonunun hüsrân olduğu, insanları kendisine bağlamak isteyen iyilik etmesi gerektiği; düşmanlık edenleri affetmenin, yardım isteyeneye yardım etmenin, Allah'ın ipine sınımsız sarılmanın, haramdan sakınmanın, yalnız Allah'tan yardım istemenin, cömert olmanın, akli ile vücuduna hakim olmanın ve kötülerden uzak durmanın şart olduğu dile getirilir. Şaire göre yiğit adaletle ve cömertlikle süslü olmalıdır. Düşmana rastladığında gülümsemelidir çünkü bu düşmanı kahreder. Hayırlı işte gevşek davranmamalıdır. Sır tutmasını bilmeyene sır söylememelidir. İşlerde acele etmemelidir. Kanaat sahibi olmalı, hırstan uzak durulmalıdır. Mutluluk daimi değildir, sonunda keder günleri gelir. Sonu ihsan ve iman olanın günahlarını Allah bağışlar. Din kişinin eksikliğini giderir. 3. Hatime: 14 beyitlik bu bölümde nasihat, şikâyet, temenni ve duaya yer verilmiştir. (Yaşar, 2020, s. 410-20)

⁹ Şair hakkında TDV İslam Ansiklopedisi'nde bir madde mevcuttur, bk. (Elmalı, 2020)

2.3. Kadı Abdullah'ın mülemma gazeli

Staatsbibliothek zu Berlin Ms. or. oct. 34774. numarada kayıtlı mecmua içinde Kadı Abdullah'a ait mülemma bir gazel (33^b-34^a) bulunmaktadır, gazel aşağıdadır:

ḳādī fermāyed¹⁰

yüzüñi yaşuralı sen şanemā
begeti 'l-eynu fi-hevāke demā

ṭutalı furḳatunḡ eli yaḳamı
zāde ḥubbī fi-ḳūadī elemā

düşeli ḥaste gönül derdün-ile
‘acezū fi-‘ilācihi 'l-ḥukemā

‘arabunḡ ḥusn-ile sen leylīsisin
baña mecnūn diyeler mi ‘acebā

bilemez kimse ḳādīnuḡ ḥālin
bāreke 'llāh eyyuhe 'l-‘ulemā (Yavuz, 2002, s. 96)

Mülemma gazel Ḳansu Ğavrī [öl. 922/1516] tarafından tanzir edilmiştir, nazirenin matla beyti şöyledir:

baña raḥm olmadı senden şanemā
hetefe 'l-ḳalbu fi 'l-cefā nedemā (Yavuz, 2002, s. 97)

2.4. Aṭvār-ı Mūsikī

Staatsbibliothek zu Berlin Ms. or. oct. 34774 numarada kayıtlı mecmuanın 181^b ile 190^a varakları arasında yer alan mensur eser muhtasar bir musiki risalesidir. Risalenin adı anılan mecmuanın zahriyesindeki fihriste “Risāle-yi Aṭvār-ı Mūsikī li-Ḳādī ‘Abdī’llāh” olarak verilmiştir.¹¹ Eserin muhteviyatı şu

¹⁰ Mülemma gazelin Türkçe mısraları remel bahrinin fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün (fa‘lün), Arapça mısraları ise hafif bahrinin (fā‘ilātün) fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün vezni ile yazılmıştır.

¹¹ *Okyanus*'ta *ṭavr* şöyle tarif ediliyor: “*a-ṭavr* cevri vezninde, tāret manasınadır ki bir kerre ve def‘a demektir, Fāriside yek-bār müradifidir... cem‘i *aṭvār* gelir. Ve bir şeyin hadd ve mikdarınca olan nesneye, alā-kavlin rāst ve hemvār hizasında olan şeye denir... Ve iki nesne aralığında olan hadd ve fasılaya denir. Ve kadr ve mikdar manasınadır. *ṭavr* masdar olur, bir nesnenin çevresini çizginmek manasınadır.” (Mütercim Asım Efendi, 2013, s. 2141) Kadı Abdullah risalesinin adını

şekildedir: Başta bir dibace bulunmaktadır. Burada yazar eserini hazırlarken Şafîye'd-dîn 'Abdü'l-Mü'min el-Urmevî [öl. 693/1294],¹² Ebü 'Alî Sînâ [öl. 428/1037],¹³ Üstâd Kemâle'd-dîn¹⁴ ve Nâşire'd-dîn-i Fârâbî [öl. 339/950]'nin¹⁵ musiki kitaplarından istifade ettiğini belirtmektedir. Daha sonra musiki ilminin nasıl ortaya çıktığını anlatmak üzere Nâsireddîn-i Fârâbî'nin rivayetini nakleder. Buna göre Allah felekleri yaratarak dönmelerini emretmiş, felekler dönünce "agâni" denilen bir ses ortaya çıkmış, musiki de işte bu sestten doğmuştur. Ruhlar ezelde bu güzel sesi işitmişlerdi. İnsanlar çeng, ud veya başka bir sazdan bu sesi işittiklerinde coşup güzelleşirler, başlarını eğip oynamaya başlarlar, sebebi budur. Yazar, musikinin ilim dalı kabul edilmesi ile ilgili olarak şu hadiseyi anlatır: Safiyeddin-i Urmevî zamanında Mısırlı âlimler musikiyi yasaklamak istediler. Şeyh Safiyeddin Mısır sultanına giderek "Ey padişah, bir deveyi kırk gün susuz bırakalım, kırk günün sonunda sultanın huzurunda gümüş leğenlere su dolduralım, deveyi getirelim, biz bir nevbete başlayalım, eğer deve suyu bırakıp musikiyi dinlerse musikinin saygın bir ilim olduğunu anlayalım. Eğer dinlemeyip su içmekle meşgul olursa yasaklısınız. Biz de bu ilimden vaz geçeriz." Sultan, Safiyeddin'in teklifini uygun gördü. Kendi develerinden birini kırk gün susuz bıraktı. Kırk gün tamamlanınca Safiyeddin'i çağırttı. Mısır'ın önde gelen âlimleri ve müftüleri de geldiler. Halkın huzurunda susuz deveyi getirdiler, önüne içi su dolu gümüş bir kap koydular, ayağını çözdüler. Deve suya eriştiğinde Safiyeddin "Ey deve, dinle!" dedi. Bir nebet-i müretteb¹⁶ zengüle¹⁷ icra etti. Kulağına tatlı bir ses gelen deve kendini sudan çekerek iki gözünü Şeyh Safiyeddin'e dikti. Müretteb tamamlanınca iki gözünden yaş aktı.

zikretmiyor, metinde bir başlık da bulunmuyor. Belki yazar eserinin muhtasar mahiyette olduğuna işaret etmek ve ses benzerliği dolayısıyla musiki kitaplarında kullanılan "edvâr"ı düşündürmek için bu başlığı seçmiş olabilir. Mecmua fihrislerinde verilen eser adlarına şüphe ile yaklaşmak gerektiği kanaatindeyiz ancak eserin başka nüshaları ortaya çıkıncaya kadar şimdilik bu adı kabul etmek durumundayız.

¹² Safiyeddin Abdülmümin hakkında bk. (Uygun, 2008) Musiki eseri *Kitâbu 'l-Edvâr*'i için bk. (Uygun, 2002) Yazarın aynı konuda *er-Risâletü 'ş-Şerefiyye* adlı bir eseri daha vardır. Metinde el-Urmevî'nin lakabı "Şüfiye'd-dîn" olarak yazılmıştır.

¹³ Hayatı için bk. (Alper & vd., 1999) İbn Sînâ, musiki ile ilgili görüşlerini en geniş şekilde *eş-Şifâ'sının Cevâmi'u 'İlmi 'l-Mûsikî* bölümünde dile getirmiştir.

¹⁴ Kemâle'd-dîn-i Tebrizî. (Can, 2001, s. 3) Bu müellif hakkında bir bilgiye ulaşamadım. Burada Kemâle'd-dîn 'Abdü'l-Kâdir-i Merâgî [öl. 838/1435] de kastedilmiş olabilir; Merâgî için bk. (Özcan, Abdü'l-Kadir-i Merâgî, 1988) Merâgî'nin musikiye dair eserleri şunlardır: *Câmi'u 'l-Elhân*, *Mağâşidu 'l-Elhân*, *Kenzü 'l-Elhân*, *Şerhu Kitâbi 'l-Edvâr* ve *Zübtedü 'l-Edvâr*.

¹⁵ Farabî ile ilgili olarak bk. (Kaya & vd., Farabî, 1995) Farabî'nin musiki kitabı *el-Mûsikâ 'l-Kebîr* hakkında bk. (Turabi, 2006)

¹⁶ Dört veya beş bölümden meydana gelen, bölümler arasında makam-usul birliği bulunan, başlangıç ve bitiş seslerinin aynı tonda olduğu bir musiki formudur. (Agayeva, 2007)

¹⁷ On iki musiki makamından biridir. (Özkan, 2003)

Sonra tekrar su içmekle meşgul oldu. Şeyh yeniden başlayınca deve yine kendini çekti ve gözlerinden yaşlar aktı. Bu durum üç kere tekrar edince musiki ilminin saygın bir ilim olduğu anlaşıldı.¹⁸ Yazara göre musiki dört ilme dayanır: ilm-i hey'et, ilm-i hikmet, ilm-i tıb ve ilm-i nücûm. Bu ilimlerin konularından on iki burç, yedi yıldız, dört unsur ve yirmi dört saat ile musiki ilmi arasında bir terkip söz konusudur.¹⁹

İkinci bölümde yedi âvâze (makam) ve dört şube tanıtılmaktadır. Bunlar; âvâze-yi güvâşt, âvâze-yi nev-rûz, âvâze-yi şeh-nâz, âvâze-yi mâye, âvâze-yi selmek, âvâze-yi gerdânide,²⁰ âvâze-yi hisâr,²¹ şu'be-yi yekgâh, şu'be-yi dügâh, şu'be-yi sigâh ve şu'be-yi çârgâhdır.²²

Kadı Abdullah'ın tasnifini çağdaşları Hızır bin 'Abdi'llâh'ın *Kitābu 'l-Edvār*'ı ve Yūsuf bin Nizāmi'd-dīn-i Kırşehirî'nin *Risāle-yi Mūsikî*'si ile mukayase ettiğimizde bazı farklılıklar görülmektedir, bunlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

güvâşt	Kadı Abdullah	Evvel sigâh hemân, çârgâh râst evi, sigâh hisâr-ı nerm, yekgâh, dügâh, tîzyekden budur dügâh hemân, yekgâh..., sigâh...
	Hızır bin	“Evvel yekgâh ısfahân evi, segâh kûçek evi,

¹⁸ Musikinın develer üzerindeki etkisi ve hidâ veya hudâ denilen musiki formuna dair bk. (Akpinar, 2016)

¹⁹ Kırşehirî, yedi âvâze ile yedi yıldız ilişkisini şöyle açıklar: Güvâşt: zühâl, serd ü huşk, hâkî. Nev-rûz: müşerî, germ ü ter, âbî. Şeh-nâz: şems, germ ü ter, âteşi. Mâye: utarid, mümtezic. Selmek: mirrih, germ ü ter, huşk, âteşi. Gerdânide: kamer, serd, turâbî. Hisâr: Zühre, serd, turâbî. (Sezikli, 2000, s. 49)

²⁰ Gerdâniyye olarak da geçmektedir. (Özkan, 1996)

²¹ Hisar perdesi hakkında bk. (Özkan, 1998)

²² Bedr-i Dilşâd (d. 807/1404-öl. ?)'ın *Murâd-nâme*'sinde yedi âvâze ve dört şube şu şekilde verilmektedir:

ender-nâmhâ-yı âvâzehâ-yı heftegâne

yid'âvâzenüñ dahı adın işit

bu ben kuluñuñ gönli evin işit

güvâşt ile nev-rûz u selmek işi

bilesince şeh-nâz u mâye bişi

ki altıncı gerdâniyedür i yâr

yidincisi bi-şek olupdur hisâr

ender-nâmhâ-yı çehâr şu'be

bu dört şu'beyi dahı direm saña

ola kim 'atâlar idesin baña

evelki yigâh ikinci dügâh

üçüncü segâh oldı pes çârgâh (Ceyhan, 1994, s. 279)

	Abdillah	çârgâh hemân, segâh hemân karârgâh, dŦgâh hemân, yekgâh râst, segâh hisâr-1 nerm, ruy-1 irâk evi, ısfâhândan nerm iner, rŦy-1 irâkda karâr eder." (Çelik, 2001, s. 39)
	Kırşehirî	"Evvel yekgâh ısfahân, segâh evi kŦçek, çârgâh hemân, segâh hemân karârgâh, dŦgâh hemân, yekgâh evi hemân râst, hisâr-1 nerm segâh, irâk yŦzi ısfahândan kopar yine irâk yŦzinden karâr eder bulardur." (Sezikli, 2000, s. 57)
nev-rŦz	Kadı Abdullah	Evvel dŦgâh hemân, segâh hemân, çârgâh hemân, sigâh kŦçek evi, dŦgâh irâk evi, karcıg ar evi hemân, sigâh râst evi, hisâr-1 nerm, sigâh, çârgâh tizyekden budur yekgâh, sigâh
	Hızır bin Abdillah	"Evvel dŦgâh hemân, segâh hemân, çârgâh hemân, segâh kŦçek evi, dŦgâh irâk evi, segâh, çârgâh gerdâniyye evi, dŦgâh muhayyer evi, râst evi, segâh evi hisâr evi tizyek giden bunlardur, nerm dahı bununla ma'lŦm olur." (Çelik, 2001, s. 40)
	Kırşehirî	"Evvel dŦgâh hemân, segâh hemân, çârgâh hemân, segâh evi kŦçek, dŦgâh evi irâk, segâh evi karcıgar, çârgâh evi gerdâniyye, dŦgâh evi muhayyer, tize gider bulardur." (Sezikli, 2000, s. 57)
şeh-nâz	Kadı Abdullah	Evvel sigâh dŦgâh evi, çârgâh sigâh evi, sigâh çârgâh evi, sigâh kŦçek evi, çârgâh sigâh evi, sigâh çârgâh evi, sigâh kŦçek evi, tizyekden budur dŦgâh hemân, yekgâh hemân, sigâh hemân
	Hızır bin Abdillah	"Segâh dŦgâh evi, segâh hemân, segâh çârgâh evi, segâh kŦçek evi, segâh ısfahân evi, segâh hŦseyinî, segâh hisâr evi, çârgâh gerdâniyye evi, dŦgâh muhayyer." (Çelik, 2001, s. 40)
	Kırşehirî	"Evvel segâh evi kŦçek, segâh evi çârgâh, çârgâh evi segâh, segâh evi dŦgâh, çârgâh evi segâh, segâh evi dŦgâh, dŦgâh hemân karârgâh, dŦgâh evi irâk, yekgâh evi râst, segâh hisâr-1 nerm, gŦvâşt tizden kopar nermde karâr eyler." (Sezikli, 2000, s. 58)
mâye	Kadı Abdullah	Evvel sigâh hemân, çârgâh hemân, sigâh nev-

		rûz evi, yekgâh ısfahân evi, düğâh hüseyinî evi, tîzyekden ırâk evi, düğâh hemân, yekgâh hemân, sigâh râst evi
	Hızır bin Abdillâh	“Yekgâh ısfahân-ı nerm, düğâh hisâr-ı nerm, yekgâh hemân, düğâh ser-âgâz, sigâh hemân, çârgâh hemân, yekgâh düğâh ısfahân evi, düğâh hüseyinî evi tîzyeke giden bunlardır.” (Çelik, 2001, s. 41)
	Kırşehirî	“Evvel düğâh evi uşşâk, yekgâh evi râst, düğâh hemân, düğâh evi uşşâk, düğâh hemân, yekgâh evi râst, bu dahı şeh-nâz gibidür tîzden kopar nermde karâr eyler.” (Sezikli, 2000, s. 58)
selmek	Kadı Abdullâh	Evvel yekgâh râst evi, düğâh hemân, sigâh hemân, çârgâh hemân, yekgâh sigâh evi, yekgâh râst evi, ... hemân, ... hemân, ... hemân
	Hızır bin Abdillâh	“Yekgâh karârgâh, düğâh hemân, segâh hemân, segâh çârgâh evi, segâh kûçek evi, düğâh ısfahân evi, ser-âgâz, segâh hemân, düğâh hisâr evi, yekgâh gerdâniyye, muhayyer.” (Çelik, 2001, s. 42)
	Kırşehirî	“Evvel düğâh hemân, segâh hemân, düğâh hemân, serâgâze ısfahân, yekgâh evi râst, segâh evi kûçek, çârgâh hemân, segâh hemân, düğâh hemân, yekgâh karârgâh râst, tîzden kopar nermde karâr eder.” (Sezikli, 2000, s. 59)
gerdânide/ gerdâniyye	Kadı Abdullâh	Evvel yekgâh râst evi, düğâh hemân, sigâh hemân, çârgâh hemân, yekgâh pençgâh evi, düğâh hüseyinî evi, sigâh hisâr evi, çârgâh gerdânide evi, tîzyekden yekgâh pençgâh-ı nerm, düğâh hüseyinî-yi nerm, sigâh hisâr-ı nerm
	Hızır bin Abdillâh	“Evvel gerdâniyye, segâh hisâr evi, düğâh hüseyinî evi, yekgâh pençgâh evi, çârgâh hemân, segâh hemân, düğâh hemân, yekgâh râst evi, segâh hisâr evi, bu tîzden kopar nerm karâr ider.” (Çelik, 2001, s. 43)
	Kırşehirî	“Bu dahı tîzinden kopar karâr eder serâgâze evvel gerdâniyye râst, segâh evi hisâr, düğâh evi hüseyinî, yekgâh evi pençgâh, çârgâh hemân, segâh hemân, segâh hemân, düğâh nerm,

		yekgâh evi râst, hisâr nerm segâh.” (Sezikli, 2000, s. 59)
hisâr	Kadı Abdullah	Evvel dügâh hemân, sigâh hemân, çârgâh hemân, sigâh kûçek evi, dügâh hüseyinî evi, sigâh hisâr evi, yekgâh gerdânide evi, dügâh muhayyer evi, tîzyekden budur yekgâh râst evi
	Hızır bin Abdillâh	Perde isimleri verilmemiştir. (Çelik, 2001, s. 44)
	Kırşehirî	“Evvel hisâr evi segâh, dügâh evi hüseyinî, segâh evi kûçek, çârgâh evi hemân, dügâh evi hemân yekgâh evi râst, bu dahı gerdâniyye gibidir, tîzden kopar nermde karâr eder.” (Sezikli, 2000, s. 60)
yekgâh	Kadı Abdullah	Evvel yekgâh râst evi, dügâh hemân, sigâh hemân, çârgâh hemân, yekgâh pençgâh evi, dügâh hüseyinî evi, sigâh hisâr evi, çârgâh gerdânide evi, dügâh muhayyer evi, tîzyekden budur sigâh hisâr-ı nerm, dügâh hüseyinî-yi nerm, yekgâh pençgâh-ı nerm
	Hızır bin Abdillâh	Perde isimleri yoktur. (Çelik, 2001, s. 45)
	Kırşehirî	“Evvel yegâh evi râst, dügâh hemân, segâh hemân, çârgâh hemân, yekgâh pençgâh.” (Sezikli, 2000, s. 60)
dügâh	Kadı Abdullah	Evvel dügâh hemân, sigâh hemân, çârgâh hemân, sigâh kûçek evi, yekgâh ısfahân evi, sigâh hüseyinî evi, yekgâh, dügâh, sigâh hisâr evi, çârgâh gerdânide evi, dügâh muhayyer evi, tîzyekden budur yekgâh râst-ı nerm
	Hızır bin Abdillâh	Perde isimleri bulunmamaktadır. (Çelik, 2001, s. 46)
	Kırşehirî	“Evvel dügâh hemân karârgâh, segâh hemân, çârgâh hemân, segâh evi kûçek, yekgâh evi ısfahân, yekgâh hâne râst.” (Sezikli, 2000, s. 61)
sigâh /segâh	Kadı Abdullah	Evvel sigâh hemân, çârgâh hemân, sigâh kûçek evi, yekgâh ısfahân evi, dügâh hüseyinî evi hisâr evi, çârgâh gerdânide evi, tîzyekden budur yekgâh râst evi, sigâh hisâr-ı nerm
	Hızır bin Abdillâh	Perde isimleri belirtilmemiştir. (Çelik, 2001, s. 46)

	Kırşehirî	“Evvel segâh hemân, düğâh hemân, yekgâh evi râst, âgâze tizi, yekgâh evi ısfahân, segâh evi, kûçek, çârgâh hemân, segâh hemân düğâh hemân, yekgâh evi râst makâmından karar eder.” (Sezikli, 2000, s. 61)
çârgâh	Kadı Abdullah	Evvel yekgâh râst evi, düğâh hemân, sigâh hemân çârgâh hemân, kûçek evi sigâh, ısfahân evi yekgâh, hüseyinî evi düğâh
	Hızır bin Abdillâh	Perde isimleri verilmemiştir. (Çelik, 2001, s. 47)
	Kırşehirî	“Evvel çârgâh hemân, segâh hemân, düğâh hemân, yekgâh evi râst, karârgâh nerm âgâze tizi, düğâh evi hüseyinî, yekgâh evi ısfahân, segâh evi kûçek, çârgâh hemân.” (Sezikli, 2000, s. 62)

Kadı Abdullah, sonraki bölümde herhangi bir açıklama yapmadan terribî makamları sıralar, bunlar: beste-nigâr, nîriz, pençgâh, beste-ısfahân, ısfahâne, zîl-keş hâve-rân, zîr-keşide, aşirân’dır.²³ Yazar, hâtimedede musiki icra sırasını verir, buna göre sıralama: önce bir makam gösterme, peşrev, sonra husrevânî, söz, gazel ve terâne, sonra tekrar söz ve bitiş şeklindedir. Yazara göre bu sıralama musikinin adabıdır. Yazar musikideki kable, ma’a ve ba’de kavramlarını açıklayarak eserini tamamlar.

Kadı Abdullah’ın *Atvâr-ı Mûsikî*’sinin çeviri yazılı metnini aşağıda veriyoruz. Yazmada silik veya okunamayan kısımları [...], yine yazmada boş bırakılmış kısımları [ ] ile gösterdik; tarafımızdan eklenenleri [ ] içinde verdik.

Metin:

[181^b]

- 1 Evvel-i ibtidâ Şafîye’ d-dîn²⁴ °Abdü’l-Mü’ min, andan
- 2 sonra şeyh Ebü °Alî Sînâ, andan sonra üstâd
- 3 Kemâle’ d-dîn, andan sonra Nâşire’ d-dîn-i
- 4 Fârâbî, cemî° üstâdlarun ervâhı şâd olsun,
- 5 bunlarun edvârlarından bir nüshayı muhtaşar bünyâd
- 6 itdük sebük ve şîrîn kim okıyalar, üşenmeyeler,

²³ Başka terribî makamlar için -bahr-i nâzik, râhatü’l-ervâh, sebz ender-sebz gibi- bk. (Sezikli, 2000, s. 62), (Ceyhan, 1994, s. 279)

²⁴ Yazmada *Şüfiye’ d-dîn* şeklindedir.

[182^a]

1 fâide-yi 'azîm bulalar. Rivâyet: Nâşire'd-dîn-i
 2 Fârâbî buyurupdur kim: Hâk sübhânehu ve te'âlâ
 3 uludur ve ululuğı 'âmdur. 'İlm-i mûsikî
 4 yaradıpdur. Hâk te'âlâ eflâkleri yaradıcak
 5 bunlara dönme buyurdu. Bu eflâkler ki
 6 döndiler bunların arasından bir âvâze peydâ
 7 oldu. Ol âvâzeğe ađânî dirler. Mûsikî'nün
 8 bünyâdı ve iştikâkı ol âvâzedendir.
 9 İmdi bir dağı tağkîk-i haber budur kim: Ol

[182^b]

1 ezelde şol rûhlar kim ol âvâze-yi
 2 revhânîyeyi işitmişlerdi, şimdi dağı bir hûb
 3 âvâz işidüp, yâ bir çeng yâ bir 'ûd ve eger
 4 ğayr-ı dîger sâz ola, içinden cûşa ve görkete,
 5 yâ baş şalup bir cünbiş itdigi ol âvâze-yi
 6 revhâ nidendür, sebep oldur. Şol cânlar
 7 ki ol âvâze-yi revhânîyi işitmişlerdi,
 8 şimdiki âvâzeleri dağı işidüp
 9 harekete geldiđi sebep andandur. Pes imdi

[183^a]

1 âvâze-yi hağkîkati işitmiş-dururlar. Her kimse kim
 2 şimdiki âvâzeyi dağı hağkîkat üzerine
 3 dinleyelerdi 'ağılları gidüp bî-huş
 4 olalaradı. Yimekden ve içmekden fâriğ
 5 olalaradı. Nitekim Şafîye'd-dîn 'Abdü'l-Mü'min
 6 zamânında Mışruğ 'âlimleri cem' oldılar.
 7 Bu 'ilm-i mûsikîyi men' itmek istediler. Vardı,
 8 Şafîye'd-dîn 'Abdü'l-Mü'min Mışr sultânının

[183^b]

1 öñinde eyitdi: Yâ pâdişâh, kırk gün bir
 2 deveyi şusuz koyalum. Kırk günden sonra
 3 pâdişâh öñinde gümüş legelere şu
 4 tolduralum. Deveyi şu kanıtta getürelüm. Biz bir
 5 nevbeti âğâz idelüm. Eger bu deve şuyı
 6 koyup bu 'ilmi dinleyecek olursa bilün ki
 7 bu 'ilm-i mûsikî şerîf 'ilmdür, ve yâhud
 8 bize muqayyed olmayup şuya meşğül olursa
 9 andan girü men' idesin, biz dağı fâriğ

[184^a]

1 olavuz. Vardı. Sultān ‘Abdü’l-Mü’min sözini
 2 revā gördi. Sultān kendü üstür-ḥānesinden
 3 bir deveyi kırk gün şusuz kodurdi. Kırk gün
 4 tamām olıcaḡ okudı. Şeyḡ Şafıye’ d-dīn ‘Abdü’l-Mü’mini
 5 getir[d]di. Geldi. Şafıye’ d-dīn sultāna eydür:
 6 Ne buyurursız, dir. Sultān buyurdı. Mışruḡ
 7 fāzılların ve müftülerin meclisde cem’ itdiler.
 8 Ulu kiçi ḥāş ve ‘ām cümlesi intizār tırdılar.
 9 Buyurdı sultān, deveyi getürdiler, öñinde

[184^b]

1 baḡlu kodılar. Bir gümiş legen getürdiler, anuḡ
 2 öñinde kodılar. İçinde toḡtolu şu kodılar.
 3 Kırk günlük şusuz devenüñ ayaḡın şeşdiler.
 4 Ve çekindi ve uḡurdi. Çün-kim şuya irişdi
 5 daḡı şeyḡ Şafıye’ d-dīn āḡāz itdi, eyitdi: Yā
 6 cemel, isma’. Daḡı bir nevbet-i müretteb zengüle bünyād
 7 itdi. Daḡı deḡe miskīn gördi kim kulaḡına
 8 bir laṡif āvāz işitdi, kendü özin düşürdi,
 9 iki gözini şeyḡ Şafıye’ d-dīn[den] yaña dikdi, daḡı

[185^a]

1 ḡaldı. Nevbeti tamām idinceḡ iki gözinden seyl
 2 gibi yaş aḡıdı. Çün-ki şeyḡ nevbetin tamām itdi
 3 deḡe fi’l-ḡāl şuya irişdi. Şeyḡ yine āḡāz
 4 itdi, deḡe yine kendüyi çekdi, gözlerinden
 5 yaş revān oldı. Üç def’a ḡāl böyle
 6 oldı. Gördiler kim bu ‘ilm şerīf ‘ilm-imiş.
 7 Daḡı vardılar, bu ‘ilme meşḡul oldılar
 8 ḡoş ḡānendeler ve ḡüyendeler. bu ‘ilm-i müsiḡinün
 9 aḡvāli çoḡdur, ve lākin bir muḡtaşar ḡıldıḡ kim

[185^b]

1 oḡıyalar, üşenmeyeler, ‘arıflere bu ḡadar yiter. İmdi
 2 bu ‘ilmi dilersenḡ kim ḡāşıl idesin bir üstāda
 3 ḡıḡmet eyle kim tā sen daḡı üstād olasın.
 4 Dībāce tamām oldı. Ol üstādlar kim bu
 5 ‘ilmi bünyād itmişler, ‘ilm-i hey’et ve ‘ilm-i ḡikmet ve ‘ilm-i
 6 tıb ve ‘ilm-i nücumdan istiḡrāc eylemişler, on iki
 7 burca, yidi yıldıza, dört ‘anāşıra, ḡicenün ḡündüzün
 8 yigirmi dört sā’atine terkīb itmişlerdi, niṡe-
 9 kim ādemün aşlı dördür, bu maḡāmuḡ daḡı.

[186^a]

- 1 **Geldük āvāze-yi güvāşt dāiresi**
- 2 Evvel sigāh çārgāh sigāh yekgāh dügāh
- 3 hemān rāst evi hişār nerm
- 4 hemān [...]
- 5 tīzyekden budur dügāh yekgāh sigāh
- 6 güvāşt tamām oldu.
- 7 **Āvāze-yi nev-rüz dāiresi**
- 8 Evvel dügāh sigāh çārgāh sigāh dügāh
- 9 hemān hemān hemān kūçek evi 'ırāk evi
- 10 ıarcıgar evi hemān sigāh rāst evi hişār nerm
- 11 sigāh çārgāh tīzyekden budur yekgāh sigāh
- 12 nev-rüz tamām oldu.

[186^b]

- 1 **Geldük āvāze-yi şeh-nāz dāiresi**
- 2 Evvel sigāh çārgāh sigāh sigāh çārgāh sigāh
- 3 dügāh evi sigāh evi çārgāh evi kūçek evi sigāh evi çārgāh evi
- 4 kūçek evi hemān hemān hemān
- 5 sigāh tīzyekden budur dügāh yekgāh sigāh
- 6 şeh-nāz tamām oldu.
- 7 **Āvāze-yi māye dāiresi**
- 8 Evvel sigāh çārgāh sigāh yekgāh dügāh
- 9 hemān hemān nev-rüz evi ısfahān evi hüseynī evi
- 10 'ırāk evi hemān hemān rāst evi
- 11 tīzyekden budur dügāh yekgāh sigāh
- 12 māye tamām oldu.

[187^a]

- 1 **Geldük selmek dāiresi**
- 2 Evvel yekgāh dügāh sigāh çārgāh yekgāh yekgāh
- 3 rāst evi hemān hemān hemān sigāh evi rāst evi
- 4 [ ]
- 5 hemān hemān hemān hemān
- 6 āvāze-yi selmek tamām oldu.
- 7 **Geldük gerdānīde dāiresi**
- 8 Evvel yekgāh dügāh sigāh çārgāh yekgāh dügāh
- 9 rāst evi hemān hemān hemān pençgāh evi hüseynī evi
- 10 hişār evi gerdānīde evi pençgāh nerm hüseynī nerm hişār nerm
- 11 sigāh çārgāh tīzyekden budur yekgāh dügāh sigāh
- 12 gerdānīde tamām oldu.

[187^b]

1 **Geldük hişār dāiresi**

2 Evvel dügāh sigāh çārgāh sigāh dügāh sigāh
3 hemān hemān hemān kūçek evi hüseyñi evi hişār evi
4 gerdānīde evi muhayyer evi rāst evi
5 yekgāh dügāh tīzyekden budur yekgāh
6 hişār tamām oldı.

7 **Şu°be-yi yekgāh dāiresi**

8 Evvel yekgāh dügāh sigāh çārgāh yekgāh dügāh
9 rāst evi hemān hemān hemān pençgāh evi hüseyñi evi
10 hişār evi gerdānīde evi muhayyer evi hişār nerm hüseyñi nerm pençgāh nerm
11 sigāh çārgāh dügāh tīzyekden budur sigāh dügāh yekgāh
12 yekgāh tamām oldı.

[188^a]1 **Geldük dügāh dāiresi**

2 Evvel dügāh sigāh çārgāh sigāh yekgāh sigāh yekgāh dügāh
3 hemān hemān hemān kūçek evi işfahān evi hüseyñi evi
4 hişār evi gerdānīde evi muhayyer evi rāst nerm
5 sigāh çārgāh dügāh tīzyekden budur yekgāh
6 dügāh tamām oldı.

7 **Geldük sigāh dāiresi**

8 evvel sigāh çārgāh sigāh yekgāh dügāh
9 hemān hemān kūçek evi işfahān evi hüseyñi evi hişār evi
10 gerdānīde evi rāst evi hişār nerm
11 çārgāh tīzyekden budur yekgāh sigāh
12 sigāh tamām oldı.

[188^b]1 **Geldük çārgāh dāiresi nedür tīz ber-tīz nerm ber-nerm**

2 evvel yekgāh dügāh sigāh çārgāh
3 rāst evi hemān hemān hemān
4 sigāh yekgāh dügāh
5 kūçek evi işfahān evi hüseyñi evi
6 **Geldük bir bāb dağı kim terkībdür**
7 beste-nigār | nīrīz | pençgāh | beste-işfahān
8 işfahānek | zil-keş hāve-rān²⁵ | zīr-keşīde | aşīrān

[189^a]

1 bir nevbet taşñif ideli zarb u uşul görmedi,
2 °aciz ve dem-beste kaldı. Bu uşul didükleri
3 dağı şunuñ gibi nesnedür, bu dağı tamām oldı.
4 **Geldük bir kısma kim** °ilm-i müsikīnünñ bir edebi dağı budur

²⁵ Yazmada *dil-keş hevā-rān* yazılmıştır.

5 kim ne tarīḳ-ıla eydilür kim nevbet tamām ola.
6 Evvel başlaya, bir maḳāmı göstere, andan sonra pīṣ-rev
7 eyde, andan sonra ḥusrevānī, andan ḳavl,
8 andan ḡazel, andan terāne, andan bir ḳavl daḡı
9 fūrū-dāṣt ola. Çün bu edebi ṣaḳlamış olasin,
[189^b]

1 bir yol daḡı dutasın. **Geldük bir kısma daḡı**
2 **kim** üç ism bünyād eylemişler üstādlar: Evvel
3 ḳable, ikinci ma°a, üçüncü ba°de. Ḳable oldur kim
4 bir kiři nesne itmek dilese evvel ḡarb ura,
5 andan Őirin, andan Őavtın eyde. Ma°a oldur kim
6 ḡarbın, Őirin, Őavtın bile eyde. Ba°de oldur kim
7 evvel Őavtın Őirin, andan ḡarbın ura. Bunlar rumūzlar-
8 dur, altında künūzlar vardur. Bu rumūz u bu künūz
9 didükleri bu °ilmünj içinde penhān-durur.
[temmet]

SONUÇ

Kadı Abdullah 15. yüzyılın ortalarına kadar yaşamış Anadolu şairlerdendir. *Bahrī ve Tercemetü Kasideti 'n-Nūniyye*'sinden başka bu çalışmanın konusu olan *Atvār-ı Mūsikī'si* bulunmaktadır. *Atvār-ı Mūsikī*, yazarın musiki ile ilgili mensur olarak kaleme aldığı, oldukça muhtasar bir risaledir. Risalede musikin ortaya çıkışına dair rivayetler, yedi âvâze, dört şube ve terhibi makamlar üzerinde kısaca durulmuştur. Aynı dönemde yazılmış Hızır bin Abdillāh, Yusuf bin Nizāmiddin-i Kırşehirī ve Bedr-i Dilşād'ın eserlerine göre Kadı Abdullah'ın risalesi musiki konularını eksik ve oldukça yüzeysel bir şekilde anlatmıştır.

KAYNAKÇA

- Agayeva, S. (2007). Nevbet-i Müretteb. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 33, s. 41-43). içinde
- Ak, M. (tarih yok). *Memlūkler Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Akdoğan, B. (1996). *Fethullah Şirvani ve Mecelletun fi'l-Mūsika Adlı Eserinin XV. Yüzyıl Türk Musikisi Nazariyatındaki Yeri (Dr. Tezi)*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Akpınar, H. (2016). Develere Mahsus Musiki Türü ve Develerin Musiki

- Hassasiyeti. *I. Uluslararası Selçuk-Efes Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri Sempozyumu, Bildiriler I. Cilt: Sosyal Bilimler, 17-19 Kasım 2016* (s. 457-467). içinde İzmir: Selçuk Belediyesi.
- Alper, Ö. M., & vd. (1999). İbn Sina. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 20, s. 353-358). içinde İstanbul.
- Aslan, Ü. (2021). Memlükler Dönemine Ait Aruz Konulu Türkçe Bir Eser: Kadı Abdullah Münşi-yi Divriği ve Bahri'si. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 8(21), 187-215.
- Can, M. C. (2001). *XV. Yüzyıl Türk Musikisi Nazariyatı (Ses Sistemi) (Dr. Tezi)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Ceyhan, A. (1994). *Bedr-i Dilşâd'ın Murâd-nâme'si (Doktora Tezi)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Ceyhan, A. (1997). *Bedr-i Dilşad'ın Murâd-nâme'si*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Ceyhan, A. (2020). *Bedr-i Dilşâd*. Ocak 26, 2022 tarihinde Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü: <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bedri-dilsad> adresinden alındı
- Çelik, B. B. (2001). *Hızır bin Abdullah'ın Kitâbü'l-Edvâr'ı ve Makamların İncilenmesi (Doktora Tezi)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Demirci, M. (2017a). *Türk Dinî Musikisinin 100'ü*. Ankara: OTTO.
- Demirci, M. (2017b). *Türk Dinî Musikisinin 200'ü*. Ankara: OTTO.
- Elmalı, H. (2020). Büstî, Ebü'l-Feth. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt Ek-1, s. 226-228). içinde Ankara.
- Kamiloğlu, R. (1998). *Şehrî Kırşehrî el-Mevlevî Yusuf İbn Nizameddin İbn Yusuf Rûmî'nin Risale-i Musiki'sinin Transkribe ve Değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi)*. Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Kamiloğlu, R. (2007). *Ahmed Oğlu Şükrüllah ve Edvâr-ı Mûsikî Adlı Eseri (Doktora Tezi)*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Kaya, M. (2002). Kindî, Ya'kub b. İshak. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 26, s. 41-58). içinde Ankara: TDV.
- Kaya, M., & vd. (1995). Farabî. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 12, s. 162-163). içinde İstanbul.
- lugatim.com*. (2022, Ocak 25). Kubbealtı Lugatı: <http://lugatim.com> adresinden alındı
- Meriç, T. (2012). *XVII. Yüzyılda Makamlar (Yüksek Lisan Tezi)*. İstanbul: Haliç Üniversitesi.
- Mütercim Asım Efendi. (2013). *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi* (Cilt 3). (M. Koç, & E. Tanrıverdi, Çev.) İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Özcan, N. (1988). Abdü'l-Kadir-i Meragî. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 1, s.

- 242-244). içinde İstanbul.
- Özcan, N., & Çetinkaya, Y. (2020). Musiki. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 31, s. 257-261). içinde Ankara: TDV.
- Özkan, İ. H. (1996). Gerdâniye. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 14, s. 28-29). içinde
- Özkan, İ. H. (1998). Hisar. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 18, s. 126-127). içinde
- Özkan, İ. H. (2003). Makam. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 27, s. 410-412). içinde
- Sezikli, U. (2000). *Kırşehirli Nizâmeddin İbn Yûsuf'un Risâle-yi Mûsikî Adlı Eseri (Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Şirinova, Z. (2008). *Şükrullah'ın İlmü'l-Edvâr'ı (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük) (Dr. Tezi)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Tanrıkorur, C. (2005). *Osmanlı Dönemi Türk Musikisi*. İstanbul: Dergâh.
- Turabi, A. H. (2006). Mûsika'l-Kebîr. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 31, s. 256-257). içinde İstanbul.
- Uygun, M. N. (2002). Kitâbü'l-Edvâr. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 26, s. 97-98). içinde Ankara.
- Uygun, M. N. (2008). Safiyüddin el-Urmevî. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 35, s. 479-480). içinde İstanbul.
- Yaşar, Ö. (2020). Abdullah el-Kadı ed-Divriği'nin Kasidetü'n-Nuniyye Tercümesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*(18), 417-434.
- Yavuz, O. (2002). *Kansu Gavri'nin Türkçe Divânı (Metin-İnceleme-Tıpkıbasım)*. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Yiğit, İ. (2004). Memlûkler. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 29, s. 90-97). içinde

Ek 1: Lügatçe

agâni (agâniye'nin ç. "şarkı, türkü, nağme), feleklerin devre başlamasıyla ortaya çıkan ses, musikinin kaynağı

avâze ses, ezgi, makam, yedi makam; gevâşt, nev-rûz, selmek, şeh-nâz, gerdânide/gerdâniyye, hisâr, mâye

ba'de önce ezgi ve şiir, sonra darp olarak sıralanan usul

beste-ısfahân terkebî bir Türk makamı, ısfahandan başlayıp segâhta karar eden terkebî makam

beste-nigâr râsttan başlayıp çârgâhta karar eden terkebî makam

çârgâh Türk musikisinde bir nota, makam şubelerinden (bölüm, perde) biri, tiz sekizlideki do sesinin adı, çârgâh beşlisi ile dörtlüsünün birleşmesinden oluşan ve kaba çârgâh perdesinde karar kılan terkebî makam

darb vuruş, iki zaman aralığı; hafif ve sakil darb

devr bir dizide ilk sesle son ses aynı noktada birleşerek bir daire şeklinde

gösterilir, buna devr denir.

dügâh Türk musikisinde bir nota, makam perdelerinden biri, orta sekizlide la sesinin adı, sabâ makamı ile zengüle dizisinden birkaç sesin birleşmesiyle oluşan ve dügâh perdesinde karar kılan terribî makam

edeb kural, usul

edvâr (devr'in ç. "daire, dönüş") makam ve usullerin gösterildiği daireler

gerdânide/gerdâniyye portenin sol anahtarına göre beşinci çizgisinin hemen üzerinde bulunan perde, râst ile hüseyinî makamlarının birleşmesinden oluşan ve dügâh perdesinde karar kılan terribî makam

güvâşt/gevâşt/geveşt orta sekizlideki fa küçük diyezli sesin adı, bûselik makamının geveşt perdesine göçürme

hîşâr tiz sekizlide bakiye diyezli re sesinin adı; hüseyinîde segâh edip küçekte karar eden terribî makam

husrevânî Bârbed'in besteleyerek Husrev Perviz (7. yüzyıl)'e ithaf ettiği eserleri; yedi eserden oluşan sözlü-sazlı Yedi Husrevânî adlı eser

hüseyinî yarım perde karcığardan başlayıp hüseyinîde seyr eden ve dügâhda karar eden makam, on birinci devr, elli üçüncü daire

ırâk segâhtan başlayıp ırâkta karar eden makam, elli dördüncü daire

ısfahân dizisi uşşâk ve bayatî gibi olup yerindeki uşşâk dörtlüsüne neva perdesinde bir bûselik beşlisinin eklenmesinden oluşan makam, altıncı devr, kırk dördüncü daire

ısfahânek ısfahândan başlayıp acemde karar eden makam

qable önce darb, sonra şiir ve ezgi şeklinde sıralanan usul

karcıgar nevâ yüzünden çârgâh gösterip dügâhta karar kılan makam, on dördüncü terrib

kücek pençgâhın veya nev-rûzun yarım perde çekilmesi ile oluşan makam

ma'a darb, şiir ve ezginin birlikte uygulandığı usul

mâye segâh ve uşşâk makamlarının birbirine geçkili olarak kullanılmasıyla oluşan iki ayrı makam; segâh mâye, uşşâk mâye

muhayyer hüseyinî beşlisinin tizi ve uşşâk dörtlüsünden meydana gelen, inici bir seyir takip ederek dügâh perdesinde karar kılan makam, on ikinci terrib, dügâh başlayıp hüseyinî gösterir, yine dügâh karar eder

nerm yumuşak ses

nev-rûz en eski makamlardan biri, nev-rûz-ı cem, nev-rûz-ı rûmî, nev-rûz bûselik, nev-rûz sabâ, nev-rûz nevâ, nev-rûz uşşâk, nev-rûz râst çeşitleridir; dördüncü âvâz

nîrîz hicazdan başlayarak râstta karar eden makam veya uzzâl başlanıp râstta karar eder

pençgâh ısfahandan başlayıp râstta karar eden makam, üçüncü terrib

pîş-rev müretteb nevbetin başında çalınan saz eseri formu, giriş, başlangıç **râst** portenin alttan ikinci çizgisi üzerinde yer alan sol notası, ana makam, ümmü’l-makâmât, râst beşlisi ve râst dördlüsünün birleşmesinden oluşan râst (sol) perdesinde karar kılan makam, hüseyinî ile aynı dairede bulunur

selmek hüseyinî ve râst makamlarının birleşmesinden oluşan ve râst perdesinde karar kılan terkibî âvâze, makam

sigâh/segâh portenin üçüncü çizgisinde yer alan si (bûselik) perdesinin önüne bir koma bemolü konularak elde edilen sesin adı, segâh beşlisiyle hicaz dördlüsünün birleşmesinden oluşan ve segâh perdesinde karar kılan en eski terkibî makam

şeh-nâz gerdâniyye (sol) ve muhayyer (la) perdeleri arasındaki ses, inici bir seyir karakterine sahip olup hüseyinî perdesindeki hümâyun dizisine düğâh perdesinde inici olmak kaydıyla hümâyun, hicaz, uzzâl ve zirgüleli hicâz dizilerinin katılmasıyla oluşan terkibî bir makam, beşinci âvâze, nağmeleri takdîm ve te’hîr etmekten hasıl olur

şu‘be makamların her bir bölümü

terkîb birkaç makamın birleşmesinden oluşan dizi, birleşik makam

tîz ince ve keskin ses

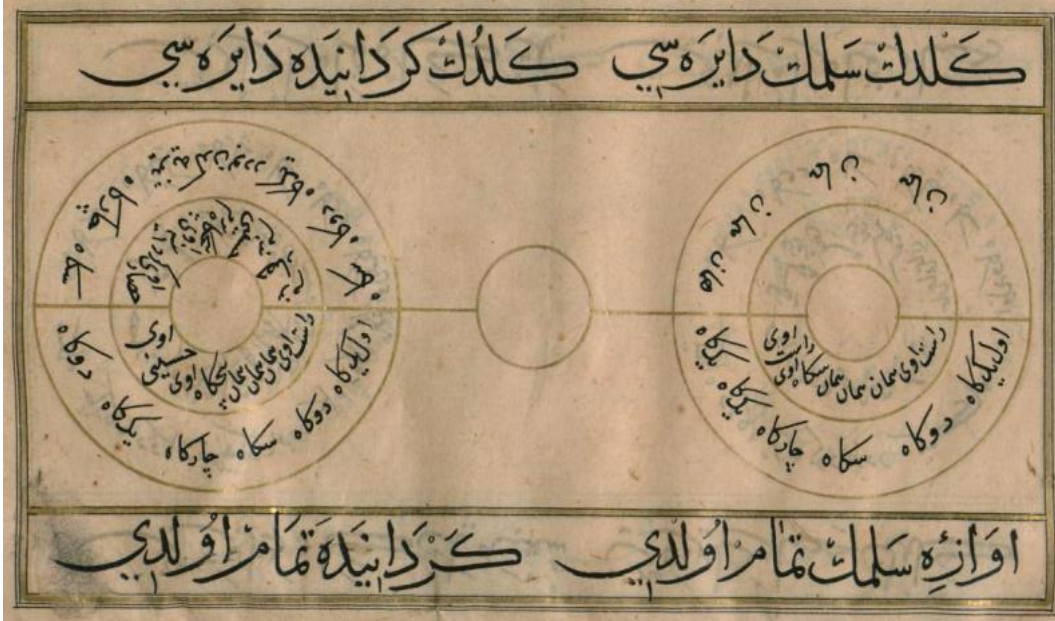
uşûl (asl’ın ç.) vuruşlar kaidesi

yegâh/ yegâh/yikgâh kaba çârgâh ve aşiran perdeleri arasında bulunan portenin ilk çizgisinin altına yazılan re sesinin adı, yegâh perdesinde karar kılan terkibî makam

zil-keş hâve-rân/zil-keş hevâ-rân hüseyinîden başlayıp ırâkta karar eden terkibî makam, altıncı terkib

zîr-keşide hüseyinîden başlayıp râhevîde karar eden terkibî makam, yedinci terkib

Resim 3: selmek dairesi, gerdānide dairesi

Resim 4: hışār dairesi, şu'be-yi yekgāh dairesi

